

Bakoitzak berea (II)

Fernando Arriola, autobiografiakoa aurkezpenen hasten du, sarrera gisa. **Bakoitzak berea** deritzan obra, hitz-lauz edo hitz-laxoz datorren lehen tomoa. Nor den adierazteko asmoz, nolako den bestean baitara utziak. Liburu alai gehienbat, inoiz kontakizun tristerik biltzen badeu ere. Bere bizitzaren zertzeladak agertze hortan ere, humoretsu dator, idazlaren jarrapenean maizten agertzen den bezala.

"Urratsak" deritzan saila, euskal doinu eta dantzen araberako irudietan oinarriturik, Manuel Lekuonaren Aurrezku hasten da eta Martin Iturbere Aitzekuz bukatu. Bitartean Bordariren ipui dantza dakar: Erreberentzia, Kaxarranka, Zortzikoa, Espatadantza, Arriñariñ eta Fandangoa. Sail guziki du gairekin edo doinu motaren eritmoarekin zer ikusirik. Idazkeraz ordea, nor ager Lekuonak berak baina hobeto: "Estilo arin, irudimen bizi, xirrixtalaria, alde batek; baiñan baita kontraste garratz-zalea ere bestetik. Artea -Izti- artea- bere barrunbean sakonki sentitu izan bait du beti. Bestereniki irakurri ere egin bide du, baiñan bere izera jatorrik, bere estilorik galdu gabe. Maite izan du beti Erretaulakaparr. Erretaulakaren itz-joku bitxia; baiñan bere ametik aundiena bezala, estiloaren barrango muña maite izan du batez ere. Eta orrela, Arterean kurlpil ederra edeki du osotu."

Baliapen horiek gogoan izan behar ditugu liburu osoaren zehar. Baina baita ere bere ikuspegi eta oharmentean doan bereziak ere. Aitzekuan Iturbek gogoratuko digun bezala: "Asko ikusitako gizona, asko bizitutako gizona. Ingaruan gertatzen diranetik ezer ez du zokorako. Ezur-mamiak alkarri josiak dauden bezalaxe daramazki Bordarik bere eta bere erriko ametak".

Bai, Fernandori ez zaio gertatzen beste norbaitegiti ebartar adiskide batek maiz esaten zuena: asko ibiliak diren batzuk, harropuztasuna ubari, baina jakinduria guti; ibili bai, asko ibili, baina itsasontzian aingura bezala, asko ibili eta ezer ikusi ez. Zeren, mundu hontan badira, gezurra badirudi ere, burua txapela erabiltzeko dela uste dutenak.

"Kukuxo" deritzan parte da liburuko bigarren sail handia. Antonio Maria Labay-

nen hitzaurrez dator, erudizio gisa. Kukuxo edo arkusoen bidez edo beren ibileraz, gizonarengan gerta ditzaketen gora-behera guziki ez ezik bere barrukotuna ere lotagarri utzitez eta kukusuen erakusmen antolazkuz-zen irrialdi ederra eskaintzen digu kapitulu hortan.

Baina "Ipui eskutada" sailaren ere bada holako humorerik. Euskarazentzat hain urte larriak eta ilunak ziren garaian egiten genituen erdi-isilkako bilera haietan, biltzarkideen erdiak baino gehiago beti eliz-gizonak zirenez, amaika aldiz eskatzen genion Bordariri kontu zezala "Lokarria gora ta lokarrea bera" deritzan ipui polita edo "Bada, bada, bada", biak predikuetan oinarrituak. Broma polita iduritzen zitzaigun, baina parerrik gehien egiten zutenek apetzak ziren eta "Lokarria..."renagatik fraide karmeldarrak. Eta, horietan zertoren guretat desituzioa, haiek ez amorrarazetik. Egia esan, ondo pentsatzen badugu, Bordarik beti, bere idazkeri, hain lotura berezita ematen dakizenez, inor iraindu gabe agertzen ditu adarjotzerik handienak ere. Halakoa bait da bere lumatik lotzen duen artea. Kontalari trebea benetan.

"Kontu ondarrak" deritzan saillekoak ere badute era hortakorik. Baina, hauek berekiko amamenetik ekarriak eta sortuak datoz. Gehienak, landuagoak.

Esaldiz, ateraldiz, zirtzo eta hitz-jokoz baliatzea maite du Fernandok. Hor du aberastasuna eta halako gatz berezia, hor bere euskararen berezitasuna, herri xeheagandikoa egoki jasoz eta apandurik jarriaz eskaintzeko. Euskararekin motel dabilenazentzat, behar bada, zailegia izanen da eta muzin egiten diote, baina hizkuntzak berez dituen habiadez oroi hornitua denez, eskualdun jatorrak hortik aurkituko dituzte literatur baliok Bordariren prosan, eta atseginez irakurriko. Izan ere, holako hitz-lauzko lanarean aurrean nor esan dezake zalantzarik euskararen ahalmenez?

Ez pentsa lan guziaz denik. Ikuspegi zabalekoa da Bordari gero belunaldiko gizaritari begira eta gertakari tristerik ere jakosko digu. Munduarekiko ikuspegi zabal, bere anai Rafaelekin elkarlanean burutu zuen Ariz beraren adarrak deritzan liburu-

erakutsi zigun.

Ditxolaria eta zirtolaria denez, grazia berezia ematen daki bere idazkeri. Euskara berri, ortografiakoz diferentziatuz gora-behera, baita darabil. Hondarribiako hitz eta esatera eta, esaldi berezi batzuk erantsiz, baturaren aberagarri. Euskara ahuleziarik gabea, jostakorra eta jostagarria, herri jakiturian errotua, egileak bere baitara jantzia eta aberastua; landuz bigunki heldua, baina ez umeldua, taxuz heldua baizik. Hargatik, probetu ederra atera diezaioke bere liburu honi Hondarribia eta inguruaketa ikastetxeetan euskarazko irakurzaitez hartuko baluteke. Herri literaturatik ikasien literaturara loturak lotzeko bideko bai deritzagu.

Gauza berezian artean, arantzale ohiturak eta hauen jarrakari tardeka marteka jasotzen dira, gertakari humoretsuekin batean.

Azken partean zortzi hitzaldi biltzen ditu, gehienak euskal literaturaz, mintzairaz edo zenbait pertsonaieren inguruan. Hoiere arteko ditugu Aita Roman Bera, Joan Baxurko, Pernando Ametzetarra eta abar; zenbait oroitza-penez bukatuko: Xalbador, Oteiza, e.a. Hondarribiko hizkeraren azterketa bat ere badakar, bertako berriak kontatuz Euskaltzaindiko bilera batean irakurri ziguna eta lehenago Euskara aldzikarrian argitaratua.

Lehen tomo honek 572 orrialde ditu eta, gezurra badirudi ere, bertako lanik gehienak, inoiz argitaratu gabek dirak.

Bukaeran "Tomax'en buruaustek" deritzan bakarrizeta humoretsua dakar.

Liburu honek ez du unce aspergarrik, ez hortxe. Gairik gehienak laburrak direnez, eta kapituluak sailkatuta, noiz-nahi non-naहितik ikitzeko aukera ematen digu. Lan batzuk literaturazko lehen sariak irabaziak dira; gehienak inoiz inon aurkeztu gabek. Liburu marduri hasiera nondik eman ez dakienari kontsulturik ematekotan, batez ere euskaraz guti dakiena edo euskaraz irakurtzeko ohiturarik ez duena baldin bada, erdialdeko ipuei laburretatik haseta gomendatuko niuke. Baina, otoi, behin eskutan harturik lerro batzuk irakurten dituenak ezingo du utzi liburu guziaz irakurri arte.

Juan SAN MARTIN

El primer volumen de *Bakoitzak berea* de

Fernando Arriola "Bordari", es el más extenso y está totalmente en prosa. Recoge, si no la totalidad, la mayor parte de los escritos del autor, y sin duda los más interesantes. Como valor literario, a mi entender, supera a su propia poesía.

El libro empieza con una autobiografía escrita con un gran sentido del humor que lo caracteriza a Bordari. La primera parte, quizá la principal, recoge la colección de cuentos "Urratsak" (pasos) que en 1976 fue merecedor del premio "Resurrección María de Azkue" de la Caja de Ahorros Municipal de Bilbao. Le sigue un prólogo de Manuel Lekuona y un epílogo de Martín Iturbe. En la segunda, bajo el título de "Kukuxo" (pulga), recoge narraciones humorísticas poniendo de manifiesto los aspectos más íntimos de las debilidades humanas a través de las aventuras de dichos personajes, que va prologado por Antonio M. Labayru. Estas dos partes abarcan la mitad del volumen en prosa.

Le siguen una selección de cuentos breves, mayoría humorísticos, y otra de narraciones. También se recogen varias conferencias sobre lengua y literatura vascas y de algunos personajes de la cultura vasca, y breves semblanzas de bersolaris y artistas, para finalizar con un monólogo humorístico.

Bordari, que es un ameno dichoso, sabe escribir con ingeniosidad y mucha gracia, imprimiendo un encanto peculiar a la prosa para volver al lector en un círculo atrayente en que a veces uno no sabe qué ha de admirar más, su contenido argumental o su lenguaje mágico, donde el autor juega con los valores semánticos con soltura y elegancia, empujando por el estilo artístico que les es innato al autor. Al propio tiempo aporta un valioso caudal de la fresqueza popular, basado en el habla local de Fuenterrabía y que gracias a su habilidad pluma pasará al elenco del lenguaje literario común. Con ello se ayudará al nexo que existe entre la forma literaria unificada y la forma popular del entorno. Su aportación es valiosa y creo que se cometería una gran falta si no se peza si una buena selección de sus cuentos y narraciones no pasan a ser utilizadas como textos de lectura en los centros de enseñanza de Fuenterrabía y en su entorno.

Burufuin erdibitua

Nahiz-eta jadanik Franz Joseph Gallek, bion miriku hotspekuak gizonaren dinamizetza gizon-burufuinean toki berheziak bilatu zituenaren, soilik Anatomik berriaren ikertzairen burufuinean mapa justu eta zigurrak eman derauzkitue. Hutarako ikertzairenetan ardietsi dugun heuréma harri-garrietariko izan zen ikhustea nola gizonen burufuinak bi hemisphairetan asimetriaz bereheziatutik dagoen. Bi hemisphaira hauk corpus callosum izeneko zubi baten bidez bidatuta dagoz. Gorputz kallosus hau biziaren desarroiaren berant ageri den burufuinean partea dake. Hunelako zubi bat, adibidez ez dadukate ez arainek ez eta herpetoek ere. Huntara ikhusi dugu nola dynam anthrópino batzu hemisphaira ezkerrealekoan, eta bertez batzu hemisphaira eskualdekoan dagoz. Eskualdeko hemisphairan ia bere osotasunean intuizonearen tokia dago (Weizenbaumek erraiten duenez: There is also considerable evidence... that the Right Hemisphere is essentially the seat of intuition, and that it thinks quite independently of the Left Hemisphere). Eta bi burufuin zathi hauen espezializazionean gizon eskumati eta ezkerentziaz oso berdina da. Eta espezializazione hau importantia handienetik faktore bat izan da gizarte anthrópinoaren ebuluzioaren (One of the major factors in the evolution of human society is the specialization of the brain to recognize and classify). Eta nola hunen bidez gauzak gignoskatzen eta klasifikatzen ditugun, halatan ere gure kulturaz gauzak perzezioaren, hizkuntza eta Aisthétikaren ere berheizen dira. (That power, which has all sorts of cultural ramifications, in perception, language and even aesthetics...). Colin Blackmore, Cambridgeko Unibersitateko profesoreak hunela uste du.

Gizonaren burufuinean hemisphaira ezkerrean pentsakera logikoa legoke, baina pentsakera intuitibua eskualdekoan. Ekuinaldeko burufuinean bidez gizonak gauzak eredu holistikozan beretzakotzen dituzte eta parthe hunen irudien tegia legoke. Hemisphaira eskualdekoan informazionea batera procesatzen da, eta huntan batera input batzuek agitzen dute. Hemisphaira ezkerrekoan informazionea sequentzietan procesa-

tzen da. Ezkerreko hemisphairak serietan lan egiten du, eskualdekoak paralelki. Robotiketan ari direnentzat erran genezake, ezen ezkerreko hemisphairak nolabait komputer digital batek bezala lan egiten duela, eta eskualdekoak komputer analogo batek bezala.

Halakotz baldin-eta intuizionea eskualdeko zathian tophethez ba da, Logikéa ezkerrekoan dago.

Huntara ere plané onirikoko eskualdeko burufuinean parthearen ekhinta dira. Baina bertara ere poiesi artistikoa eskualdeko hemisphairan topheturik dago, baina bethi ere gauza hauen baliorean (hau da; ninoaren) hitzak ezkerrealean dagoz. Burufuinean bi ekhinta hauiek normalki ezin ekhin lezakete bakhar-bakharrik, bertez zathieren laguntzaregabe. Ekhintza hauen ekhinkatza bethi corpus callosum burufuineko zubiaren bidez egiten da. Ekhintza logikoa bakharrez batzuek hoinbertze goretzi bidez, hau da eskualdeko burufuinean hemisphairaren partalieregabe, soilik dedukzioe mékhanikora helten gabe, eta ekhintza hau gaur egunean robot batek egin lezake, behar bait lizateke jakintzalari batzuen pentsatzeko bide mékhanikoa. Baina eskualdeko burufuinean hemisphairaren ekhintza bakharraz, hau da: Logoaren bahearengabe poiesi modernoaren burugabekierara helten garateke, non ideien eta batez ere ideien sistema bat eduki-orde, soilik membra disekta batzu ditugun, haur formulazione alogoak izanki, ia-ia ekhintza infra-humana.

Herri primitibuen hizkuntzak, bai eta hizkuntza zaharrak itxudiatu dituen persona batek ba daki, nola hizkuntza hauetan simbolo akustikoko diren hitzak gehienatan parthe holistikoei dagozkin. Aitzitik hizkuntza modernoetan hunelako simbolo akustikok irudietatik (patternetik) athera erlazioe logikoko dira. Baina egon ere ba dagozke nolabait pentsatzeko bi eredu, bata paralelki ezartzen diren syntagmen bidez (euskarazko grammatikan ari izan direnentzat, nolabait Altubek bere "Erdizismos" delakoan arthamendatzen duenez); eta bertez syntaxian

phasiak sequentzietan ezarten lirateke nolabait laburdara klasikoan ezagutzen dugun bezala. Betez syntaxi topiar, gaur egunean Orienteko hizkuntza batzuetan agertenda, japonaren eta turko-hizkuntzetan, bigarrena batez europar hizkuntza modernoetan, adibidez frantsesaren eta anglaran. Lehen syntaxi-topia eskualdeko hemisphairan lotohuag legoke, eta bigarrena ezkerrelekoak, halakotz lehena, intuizoneaz, eta bigarrena Logikéaz. Colin Blackmorek dioskuzen Systems of education, especially higher education (and this applies to every culture) seem designed to develop and exploit the powers of the hemisphere that is dominant for speech. Hezkuntzaren sistemak, batez ere hezkuntza gorenak (eta hau hunela kulturaz guztietan da) aphailatu dira, hizkuntzan buruzagi den hemisphairaren indarra desarroiatzeko ba bializeko gisan. Hunelako bilhakatzebidea hizkuntza askoren desarroi literarioan ere ikhuz ditekete, adibidez turkaran, non persarik onharitu ki (euskarazko: ezen) hitzaren bidez, pentsamenduk eta phasiak eratzasunaz syntaxi logiko deduktibua batetan ezarten diren, eta hunelako formak literaturaz geroago ta sartzenago diren, beraz ezkerreleko burufuin hemisphairak behar duen anozora, non intuizonea Logikéaren bidez bidez kontrolatzen den.

Federico KRUTWIG SAGREDO

Aunque ya Franz Joseph Gall pensaba que las diferentes capacidades humanas tenían que estar ubicadas en diferentes partes del cerebro, tan sólo los más modernos estudios de la Anatomía han logrado establecer unos mapas cerebrales justos. Uno de los descubrimientos en este sentido ha sido el de la asimetría entre las dos partes del cerebro, entre la hemisfera derecha y la hemisfera izquierda. Ambas hemisferas están ligadas por el llamado corpus callosum, que parece ser una adquisición tardía en la evolución de los animales. En concreto, entre las facultades humanas se ha encontrado que la facultad lingüística está ubicada en la hemisfera izquierda preferentemente, y esto tanto para personas dexteras como zurdas. Esta especialización en la asimetría cerebral es, como dice Colin Blackmore - profesor de la

Universidad de Cambridge - uno de los factores más importantes en la evolución de la humana sociedad, lo que implica a su vez una serie de ramificaciones en la percepción en el habla (idioma) y en el sentimiento artístico. El conocimiento y pensamiento intuitivo se ha ubicado en la hemisfera derecha, mientras que el pensamiento racional lo está en la izquierda. La hemisfera derecha es el lugar del conocimiento holístico, del pensamiento imágenes. La hemisfera derecha trata a la información de forma simultánea, con razonamientos paralelos, mientras que la hemisfera izquierda trata a la información en secuencias, trabaja en series. Para los especialistas en psicología diríamos que la hemisfera izquierda trabaja como un computador digital y la hemisfera derecha como un computador analógico.

Si la intuición se ubica en la parte derecha, la lógica está en la izquierda. De aquí que las conjeturas oníricas sean parte de la actividad intuitiva ubicada en la parte derecha, pero los argumentos de su validez en la izquierda. Pero estas actividades no pueden ser exclusivas y deben apoyarse constantemente a través del corpus callosum con la otra mitad. La actividad racional exclusiva, tan alabada por muchos científicos, sin participación de la actividad de la hemisfera derecha. Lleva a esa deducción mecánica, que nunca aporta nada a la creatividad y que caracteriza el cerebro tipo robot de muchos investigadores; en cambio, una actividad exclusiva del cerebro derecho sin la participación de la razón, lleva a ese tipo de descubrimientos (tan frecuente en eso que algunos llaman poesía moderna o arte moderno) que sólo son disjuncta membra, formulaciones inconscientes, a las que aún no ha llegado la formulación propiamente humana. Quienes han estudiado lenguas primitivas o antiguas, han observado igualmente notado, que en ellas los símbolos acústicos, palabras, corresponden frecuentemente a patrones holísticos, mientras que en las lenguas modernas y cultivadas, la mayoría de los símbolos acústicos representan conceptos. Es más, que hasta hoy dos tipos de actividad, paralelo, y otro la deducción lógica.